

РОЗДІЛ VII

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

УДК 159.922

Мешко Василь Володимирович,
студент,Корнієнко Інокентій Олексійович,
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено аналіз сучасних досліджень, присвячених питанню вияву психологічних аспектів економічної соціалізації студентів. Підкреслюється важливість і актуальність досліджуваного питання. Також проведено теоретичний аналіз досліджень і публікацій, на основі чого виокремлено основні аспекти економічної соціалізації. За допомогою підібраних методик і статистичних методів було досліджено і порівняно рівень прояву особистісних якостей пов'язаних з економічною соціалізацією, серед студентів другого, третього і п'ятого курсів. На основі цього сформувані висновки щодо рівня економічної соціалізації студентів різних курсів.

Ключові слова: соціалізація, економічна соціалізація, економічна психологія, економічно-психологічна адаптація.

Постановка проблеми. В період змін в суспільстві системи життєвих смислів, моральних та інших ідеалів, базових цінностей людей є нестійкими, особливо в під час становлення людини. Економічна соціалізація людини в такий період є нетривіальною задачею, що і викликає інтерес до її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час питання економічної соціалізації розглядали в основному зарубіжні вчені-психологи, зокрема є дослідження, що стосуються теоретичних і практичних аспектів економічної соціалізації (М. Винокуров, О. Дейнека, Т. Дробішева), зв'язку психології і економіки (Л. Абалкін, А. Аганбегян, П. Буніч, О. Дейнека, Т. Заславська, А. Китов, В. Куликов, А. Муравйов, В. Попов) [3,4,7].

Відповідно до досліджень Д. Канемана і А. Тверські раціональність суб'єкта при виборі варіантів економічної поведінки є ціннісно-сисловою, суть якої в тому, що людина діє відповідно з найбільш важливими життєвими ідеалами, переконаннями, цілями, цінностями і принципами. Отже, економічну поведінку суб'єкта для стороннього спостерігача можна пояснити з точки зору особливостей свідомості і психіки. Оцінка, сприйняття і інтерпретація ситуації людиною здійснюється на основі смислового аналізу дійсності. Дослідження показують, що економічні ресурси (праця, гроші, власність) є по-різному важливі різним людям [2,5].

В. Москаленко вважає, що економічна соціалізація також виступає результатом включення індивіда в систему економічних відносин суспільства, в якому він живе, так як, засвоюючи економічний досвід суспільства, соціальні та економічні цінності, норми, моделі економічної поведінки і активно перетворюючи їх, він стає суб'єктом економічних відносин даного суспільства [9].

Мета статті: виявлення та розкриття психологічних аспектів економічної соціалізації студентів.

Результати дослідження. В нашому дослідженні ми виділили такі основні компоненти економічної соціалізації: економічна поведінка, економічна свідомість, економічно-психологічна адаптація, економічна ідентичність, економічна спрямованість. Досліджувані нами аспекти включають такі компоненти: когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний), конативний (дієво-динамічний), рівень адаптивності людини, економічні норми, економічні мотиви і економічні інтереси людей [1,8,9].

Для дослідження було використано наступні методи дослідження: методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» А. Фернем, тест-анкета «Емоційна спрямованість»

Б. Додінова, методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтації», методика «Якір кар'єри» Е. Шейна, методика вимірювання соціального самоконтролю Шнайдера, методика дослідження соціально - психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда. В результаті були отримані результати за трьома досліджуваними групами вибірки. Вибірка становить 100 студентів. Перша група складається із студентів 2-го курсу, друга – із студентів 3-го курсу і третя – студенти п'ятого курсу. В процесі дослідження за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова нами було встановлено, що отримані результати не підпорядковані нормальному закону розподілу і тому було вибрано для порівняльного аналізу результатів шкал серед досліджуваних груп критерій Краскала-Уоллеса. За допомогою нього і порівняння середніх значень результатів із нормами кожної методики ми здійснили порівняльний аналіз.

При порівнянні груп даної вибірки, були отримані відмінності на статистично достовірному рівні за такими шкалами:

- методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» А. Фернем за шкалою «Економічність» на рівні $p=0,0002$ і «Неадекватна поведінка з грошима» на рівні $p=0,0016$;

- методика «Якір кар'єри» Е. Шейна за шкалами «Стабільність роботи та місця проживання» на рівні $p=0,0146$ і «Підприємництво» на рівні $p=0,0041$;

- методика дослідження соціально - психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда за шкалами «Адаптація» на рівні $p=0,0031$, «Самосприйняття» на рівні $p=0,0003$, «Локус контролю» на рівні $p=0,0524$, «Прагнення до домінування» на рівні $p=0,0021$ і «Ескапізм» на рівні $p=0,0036$.

Розглянемо детальніше результати отримані за шкалами методик.

Порівнюючи результати першої проведеної методики «Шкала грошових уявлень та поведінки» А. Фернем помітно, що за першими 2-ма шкалами «Грошова одержимість» ($X_{сер}=53,9$, $X_{сер}=51,9$ і $X_{сер}=43,9$ для 2, 3 і 5 курсів) і «Влада» ($X_{сер}=49,69$, $X_{сер}=52,55$, $X_{сер}=48,24$ для 2, 3 і 5 курсів) суттєвих відмінностей між групами студентів невиявлено. Це свідчить про досить стійкий середній рівень на всіх 3-х курсах спрямування студентів на гроші і їх використання, який є адекватним для більшості людей, коли люди розуміють, що є речі цінніші за гроші і не все можна за них купити, а розпоряджатися ними потрібно мудро.

За шкалою «Економічність» і «Неадекватна поведінка з грошима» видно явну тенденцію падіння показників у другого ($X_{сер}=65,78$ і $X_{сер}=60,9$), третього ($X_{сер}=56,04$ і $X_{сер}=51,62$ відповідно) і п'ятого курсів ($X_{сер}=48,1$ і $X_{сер}=34,52$). Із

отриманих результатів можна сказати про те що, з часом студенти починають більше витратити грошей і вони перестають хвилюватися сильно про гроші, проте і не роблять необдуманих покупок, контролюють власне фінансове становище. Такі показники пов'язані з тим, що на старших курсах студенти часто йдуть працювати і заробляти гроші, відповідно можуть більше купувати і більше цінують зароблені гроші.

Досліджуючи результати наступних 2-х методик «Емоційна спрямованість» Б. І. Додонової і «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча за шкалами «Емоційна спрямованість», де $X_{\text{сер}} = 48,35$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 51,30$ – для третього курсу і $X_{\text{сер}} = 52,10$ для п'ятого курсу і «Економічна спрямованість»: $X_{\text{сер}} = 53,28$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 47,89$ – для третього курсу і $X_{\text{сер}} = 51,00$ для п'ятого) зрозуміло, що результати за методиками слабо відрізняються для студентів цілої вибірки.

Це свідчить про середній рівень спрямованості студентів на економічні цінності і економічну соціалізацію в цілому, проте видно що є певне зростання показників у п'ятого курсу. Студенти не переживають сильних емоцій при участі у економічних відносинах, у них нема особливо розвинутих економічних цінностей чи вони рідко знаходяться на перших місцях у світогляді студентів.

Результати шкал методики «Якір кар'єри» Е. Шейна «Професійна компетентність» ($X_{\text{сер}} = 52,24$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 53,61$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 43,04$ для п'ятого), «Менеджмент» ($X_{\text{сер}} = 52,21$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 47,54$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 53,04$ для п'ятого), «Автономія» ($X_{\text{сер}} = 48,76$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 46,80$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 58,92$ для п'ятого), «Слугування добру» ($X_{\text{сер}} = 58,07$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 49,33$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 42,12$ для п'ятого), «Виклик» ($X_{\text{сер}} = 56,78$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 45,60$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 50,00$ для п'ятого), «Інтеграція стилів життя» ($X_{\text{сер}} = 48,76$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 46,80$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 58,92$ для п'ятого) є подібними для всіх трьох груп студентів. Розглянувши дані шкал можемо констатувати, що студенти на всіх роках навчання мають середній рівень сформованості досліджуваних ознак, проте, наприклад професійна компетентність студентів як не дивно не зростає з часом, а навіть має тенденцію до спадання, що можна пояснити, можливо певним емоційним вигоранням на старших курсах. Так само трохи спадає бажання допомоги людям, робити добро іншим, хоча воно знаходиться теж на середньому рівні.

Інші показники, це «Менеджмент», «Автономія», «Виклик», «Інтеграція стилів життя» відображають те, що у студентів усіх курсів є задатки співпраці і спілкування з людьми. Вони не підтримують використання організаційних правил і норм, хоча і можуть йти на компроміс. Студенти проявляють бажання до збалансованого об'єднання різних сторін свого життя, що особливо проявляється на п'ятих курсах, вони можуть і хочуть долати перешкоди і спрямовані на перемогу.

Видно також явну відмінність між досліджуваними групами за шкалами «Стабільність роботи та місця проживання» $X_{\text{сер}} = 45,59$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 60,39$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 40,96$ для п'ятого і «Підприємництво» $X_{\text{сер}} = 63,90$ для другого курсу, ($X_{\text{сер}} = 43,41$) – для третього і ($X_{\text{сер}} = 43,90$) для п'ятого курсу.

У студентів, особливо третього курсу, проявляється високий рівень прагнення до стабільної роботи і місця проживання. Це можна пояснити тим, що вони набувають професійних навичок і активно соціалізуються, зокрема і в економічному плані, і якщо на другому курсі нижчі показники викликані тим, що студенти ще не знають де можуть і будуть працювати, то на п'ятому курсі вони вже впевнені в собі, активно приймають участь в економічних відносинах і стабільність роботи і місце проживання для них не є досить важливою. Також видно тенденційний спад такої якості

студентів, як підприємництво, яке виявляється намаганням створювати нове, готовність до ризику, бажання долати перешкоди.

Розглянувши результати методики «Шкала соціального самоконтролю» М. Шнайдера отримали такі результати: $X_{\text{сер}} = 57,99$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 45,05$ – для третього і $X_{\text{сер}} = 49,26$ для п'ятого, видно що у всіх трьох курсах рівень самоспостереження і самоконтролю середній.

Це свідчить про середній рівень соціальної пристосованості і відповідно економічної соціалізації студентів як 2-х так і 3-х і 5-х курсів.

Вивчаючи результати методики дослідження соціально - психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда зауважимо, показники за шкалами «Адаптація», «Самосприйняття», «Локус контролю», «Прагнення до домінування», «Ескапізм» відрізняються у досліджуваних групах, а шкали «Сприйняття інших» і «Емоційний комфорт» - ні.

Для шкали «Сприйняття інших» результати становлять ($X_{\text{сер}} = 44,81$) для другого курсу, ($X_{\text{сер}} = 52,20$) – для третього курсу і ($X_{\text{сер}} = 55,46$) для п'ятого курсу, тобто у студентів змінюється сприйняття інших людей і відповідно ставлення до них і з дорослішанням зростає.

Порівнюючи результати шкали «Емоційний комфорт» ($X_{\text{сер}} = 47,43$) для другого курсу, ($X_{\text{сер}} = 48,96$) – для третього курсу і ($X_{\text{сер}} = 57,20$) для п'ятого курсу

видно тенденцію до зростання емоційного комфорту студентів, хоча і всі групи мають високий показник за отриманими результатами. Можна зробити висновок, що студентам комфортний їх теперішній соціальний статус і вони вільно почувають себе у оточуючому їх соціумі.

За шкалою «Адаптація» за результатами ($X_{\text{сер}} = 43,50$) для другого, ($X_{\text{сер}} = 45,96$) – для третього і ($X_{\text{сер}} = 67,46$) для п'ятого курсів видно, що соціальна адаптація студентів достатня у всіх трьох груп і вона продовжує зростати. Це позитивно впливає на економічну соціалізацію студентів і їх рівень адаптації до економічної сфери життя, що є надзвичайно важливим для ефективної економічної соціалізації, так як дозволяє скоріше пристосуватися людині до різних умов соціуму.

Значення шкали «Самосприйняття» ($X_{\text{сер}} = 38,35$) для другого курсу, ($X_{\text{сер}} = 49,40$) – для третього і ($X_{\text{сер}} = 68,82$) для п'ятого курсів дозволяють говорити про те, що студенти всіх курсів непогано вміють себе розуміти і об'єктивно оцінювати, проте на п'ятому курсі рівень самосприйняття максимальний серед усіх досліджуваних груп. Це свідчить про певну зміну спрямованості студентів на внутрішній світ теж, що позитивно впливає на економічну соціалізацію студентів, так як вони в такому випадку будуть враховувати більше внутрішні чинники при економічних відносинах, а не тільки зовнішні.

За шкалою «Локус контролю» значення становлять $X_{\text{сер}} = 53,09$ для другого курсу, $X_{\text{сер}} = 42,63$ – для третього курсу і $X_{\text{сер}} = 59,88$ для п'ятого курсу стає зрозуміло, що є тенденція до зростання показника і зміни локуса контролю більше у внутрішній світ студентів, що корелює з показниками шкали «Самосприйняття» і так само позитивно впливає на економічну соціалізацію студентів.

Розглядаючи шкалу «Прагнення до домінування» ($X_{\text{сер}} = 46,88$) для другого курсу, ($X_{\text{сер}} = 42,89$) – для третього курсу і ($X_{\text{сер}} = 67,90$) для п'ятого курсу видно, що показники домінування у студентів є нижче середніх для другого і третього курсів, але проявляється тенденція до збільшення показника домінування студентів, особливо у п'ятих курсів. Це означає, що студенти готові до співпраці з іншими людьми, вони в майбутньому можуть стати керівниками, менеджерами у фірмах, добре проявити себе у економічній сфері суспільства.

Значення шкали «Ескапізм» становлять $X_{\text{ср}}=63,00$ для другого курсу, $X_{\text{ср}}=47,61$ – для третього курсу і $X_{\text{ср}}=38,24$ для п'ятого курсу, що свідчить про знаходження показника у нормі для всіх трьох груп і неухильне падіння рівня ескапізму у студентів від другого до п'ятого курсів, що особливо проявляється у студентів п'ятих курсів, а отже студенти починають думати більш практично, не відгороджуються від проблем, вирішують їх і не живуть власними фантазіями.

Це підтверджує, що економічна соціалізація у студентів п'ятих курсів є найбільш розвиненою і відповідає економічній соціалізації дорослої людини, що підтверджує результати отримані за іншими ознаками економічної соціалізації раніше.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, за допомогою підібраних методик і статистичних методів нами досліджено і порівняно рівень прояву особистісних якостей, пов'язаних з економічною соціалізацією серед студентів другого, третього і п'ятого курсів. З'ясовано, що у студентів різних курсів проявляється різний рівень досліджуваних компонентів економічної соціалізації. Отримані результати у дослідженні свідчать про те, що рівень економічної соціалізації студентів другого і третього курсів нижче середнього, а студенти п'ятих курсів мають рівень економічної соціалізації уже середній і вище середнього.

Список використаних джерел

1. Андреева І. В. Економічна психологія / І. В. Андреева. – СПб: Пітер, 2000. – 512 с.
2. Бояринцев А. В. Психологічні проблеми економічної соціалізації / А. В. Бояринцев. // Педагогіка. – 1994. – №4. – С. 12–18.
3. Дейнека О. С. Економічна психологія: соціально-політичні проблеми / О. С. Дейнека. – СПб: Петерб. ун-т, 1999. – 240 с.
4. Дітмар Х. Е. Економічні уявлення підлітків / Х. Е. Дітмар. // Інз. психологія. – 1997. – №9.
5. Дусавицкий А. К. Развитие личности в учебной деятельности / А. К. Дусавицкий. – М.: Дом педагогики, 1996. – 203 с.
6. Емельянова Т. П. Конструирование социальных представлений в условиях трансформации российского общества / Т. П. Емельянова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 400 с.
7. Журавлева Н. А. Динамика ценностных ориентаций личности в российском обществе / М. А. Журавлева. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 335 с.
8. Козлова Е. В. Психологические основы экономической социализации: Уч. пос. / Е. В. Козлова. – Вел.Новг.: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2004. – 160 С.;
9. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В. В. Москаленко. – К: Фенікс, 2013. – 460 с.

В статті проведено аналіз сучасних досліджень, присвячених вопросу проявлення психологічних аспектів економічної соціалізації студентів. Підкреслюється важкість і актуальність изучаемого вопроса. Также проведено теоретический анализ исследований и публикаций, на основе чего выделены основные аспекты экономической социализации. С помощью подобранных методик и статистических методов было проведено исследование и сравнение уровня проявления личностных качеств связанных с экономической социализацией среди студентов второго, третьего и пятого курсов. На основе этого сформулированы выводы относительно уровня экономической социализации студентов разных курсов.

Ключевые слова: экономическая социализация, социализация, экономическая психология, экономически психологическая адаптация.

The article is devoted to the study of the psychological aspects of the economic socialization. In the article there was presented a theoretical generalization and empirical study of the psychological aspects of economic socialization of students their influence on the economic and social sphere of human life. These are the development rate of economic roles, the level of success in economic activity, the level of economic consciousness, adaptation to the conditions of economic life, the level of manifestation of economic self-consciousness, psychological readiness for economic activity. The structural components of the personality which are closely related to economic socialization were considered, and the study of which can determine the level of economic socialization. The following research methods were used for the study: «The scale of monetary representations and behavior» by A. Fernem, the test questionnaire «Emotional orientation» B. Dodonova, M. Rokich «Valuable orientations», the technique «Career anchor» E. Shane, a technique for measuring Schneider's social self-control, a methodology for the study of socio-psychological adaptation by C. Rogers - R. Diamond. The results were obtained from the three study sample groups. The mean value and the Kruskal-Wallis one-way analysis of variance were used. The scales that differ at the statistically significant level among the groups of the studied samples were received and analyzed. The analysis of the levels of the socialization features among student groups was conducted, the tendencies of changes in the studied characteristics and their impact on economic socialization of the students were found. It is stated that students of the 2nd and 3rd year show the level of economic socialization below average, and students of the 5th year are better adapted to economic life, the level of economic socialization of these students is already medium and higher than average. That is manifested in their economic behavior, in the aggregate of actions carried out in the process of economic activity, their vision of the process of interaction in the economic sphere of life with full responsibility for their actions and the results of their work.

Key words: economic socialization, socialization, economic psychology, economic-psychological adaptation.

УДК 159; 78.01

Сабов Іван Іванович,
викладач-методист,

Богуславський гуманітарний коледж ім. І. С. Нечуя-Левицького, м. Богуслав

ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА СОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ТА ДУХОВНИЙ СВІТ МОЛОДІ

У статті розглядається вплив моди, кітч, субкультури на формування соціальної поведінки та музичні уподобання молоді. В умовах докорінного оновлення всіх сфер нашого суспільства, його національного відродження перед педагогічною наукою постають нові вимоги, серед яких важливе місце займають проблеми формування вмінь та навичок самоорганізації особистості (самоосвіта, саморозвиток, самовиховання); потреба в оволодінні загальнолюдськими культурними, духовними і моральними цінностями, у тому числі віковими надбаннями рідного народу, національної культури і моралі.

Ключові слова: масова культура, духовність, естетичні смаки, засоби, субкультура, музичний кітч, суспільна свідомість, моральні цінності.